

KOVÁCS EDINA¹ – KISS KORNÉLIA² – KENESEI ZSÓFIA³ – KOLOS KRISZTINA⁴ – MICHALKÓ GÁBOR⁵ – PINKE-SZIVA IVETT⁶

VÁJON MIT REJT A TURIZMUS ÉS AZ IDŐSKORI FOGLALKOZTATÁS METSZETE? LEHETŐSÉG A TÁRSADALOM ELŐREGEDÉSE OKOZTA KIHÍVÁSOK PROAKTÍV KEZELÉSÉRE⁷

INTERSECTION OF ELDERLY EMPLOYMENT AND TOURISM – OPPORTUNITIES FOR PROACTIVELY ADDRESSING THE CHALLENGES BROUGHT BY AGING SOCIETIES

A társadalom elöregedésének folyamata olyan demográfiai jelenség, amely komoly gazdasági és társadalmi kihívásokat jelez előre, amelyek megoldásához átfogó stratégiára van szükség. Az idősök társadalmon belüli részarányának növekedésével párhuzamosan egyre szaporodik az elöregedéshez való alkalmazkodás sikerességét, valamint ennek területi összehasonlíthatóságát mérő indexek száma is. E nemzetközi mutatószámok tekintetében azonban Magyarország rendszerint a mezőny hátsó felében végez, amely azt feltételezi, hogy van még fejlődési lehetőség ezen a téren. Mélyinterjúkon alapuló kvalitatív kutatásunk az időskorúak szubjektív életminősége és a turisztikai szolgáltatói szerepvállalásuk közötti kapcsolatot tárja fel. Eredményeink azt mutatják, hogy ezen időskorúak készségei és tapasztalatai kiválóan alkalmassá teszik őket az örökségbemutatással összefüggő feladatok ellátására.

The phenomenon of aging societies represents major economic- and social challenges which has to be addressed by comprehensive strategies. Parallely, the number of complex indicators, aiming to measure the success of adaptation to aging and to make it regionally comparable is growing as well. In terms of these international indices, Hungary usually ranks at the second half of the field, which leaves ample room for improvement. Our research explores the relationship between subjective well-being of elderly and their involvement in tourism as service providers. Our results show that the skills and experience of these elderly make them well-suited for the task of heritage presentation.

¹ PhD student, Corvinus University of Budapest, Department of Tourism

² Associate Professor, Head of Department, Corvinus University of Budapest, Department of Tourism

³ Professor, Corvinus University of Budapest, Department of Marketing

⁴ Professor, Corvinus University of Budapest, Department of Marketing

⁵ Professor, Corvinus University of Budapest, Department of Tourism

⁶ Associate Professor, Corvinus University of Budapest, Department of Tourism

BEVEZETÉS

Az idősök teljes lakosságon belüli arányának dinamikus növekedésével fémjelzett előregedési folyamat (*ageing of the society*) alapvetően három fő trendnek, a születéskor várható élettartam növekedésének, a csökkenő gyermekhalandóságnak és a csökkenő termékenységi rátának köszönhető [UN, 2017]. Az, hogy az emberek minden korábbinál tovább élnek, egyrészt elfogható korunk vívmányaként, másfelől viszont olyan megoldandó gazdasági, valamint társadalmi problémákat [Kolos et al., 2019; Turner, 2011; Uhlenberg, 2009] is előrejelez, amelyekkel nemcsak magának az egyénnek, hanem az üzleti és állami szférának, valamint a társadalom egészének hatékonyan kell megbirkóznia [Galiana–Haseltine, 2019]. *Éppen ezért* korábban soha nem látott mértékű igény mutatkozik arra, hogy az idősök jóllétét szolgáló intézkedések kiemelt figyelmet kapjanak. Ez a demográfiai átalakulás igen komoly megoldandó problémák elé állítja a döntéshozókat mind a politikai, mind pedig az üzleti szférában [Klimczuk, 2015], legyen szó a nyugdíjrendszerre váró kihívások kezeléséről [Ekerdt, 2009], a szociális ellátórendszer egyéb összetevőiről [Tanner–Harris, 2007; Gutheil, 1994], az idősök munkaerő-piaci aktivitásáról [Brownell – Kelly, 2013; Turner, 2011; Hofäcker, 2010; Moseley–Desinger, 2007], vagy a számukra szükséges termékek és szolgáltatások kínálatának felülvizsgálata iránti egyre növekvő igényről [Bloom et al., 2008].

Nem csoda az sem, hogy az utóbbi időben egyre több olyan komplex mutató született, amely az egyes országok e demográfiai átalakuláshoz való adaptációjának hatékonyságát hivatott mérni és összevetni egymással. *Bár ezek az indexek eltérő módszertannal és tartalommal kerülnek összeállításra, a legtöbb ilyen mutató – számos más tényező mellett és különböző súlyozással – számításba veszi az önbevalláson alapuló szubjektív életminőséget, azaz a jóllétet is, mint az öregedéshez történő adaptációs képességet meghatározó tényezőt* [UNECE, 2019; Goldman et al., 2017; HelpAge, 2015; Betts-Adams et al., 2011]. Beszédes tény, hogy hazánk e mutatók tekintetében rendszerint a sereghajtók között végez a nemzetközi összevetésben [UNECE, 2019; Goldman et al., 2017]. E helyzetre reflektálva mélyinterjúkon alapuló kvalitatív kutatásunk célja annak feltérképezése, hogy az időskorúak szubjektív életminőségére, vagyis jóllétére milyen hatással van, ha a turizmusba nem a keresleti oldalon, utazókként, hanem a szolgáltatói oldalon, tehát munkavállalókként kerülnek bevonásra.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A statisztikák egyértelműen bizonyítják, hogy az idősebbek generációjának teljes lakosságon belüli aránya növekszik. Az viszont már korántsem ennyire egyértelmű, hogy kit, mikortól és milyen kritériumok alapján nevezhetünk *idősnek* [Diehl et al., 2014; KSH, 2004; Palmore, 1999]. Bár az egyes államok által meghatározott nyugdíjkorhatár vagy bizonyos – a korrallal egyre nagyobb valószínűséggel előforduló – fizikai változások [Gullette, 2003], elsősorban a nyugati kultúrában némi fogódzkodót jelenthetnek annak megítélésében, hogy egyes egyének mikortól és mennyire számítanak idősnek, az itt húzódozó illékony határvonal természetét mi sem szemlélteti jobban, minthogy többek között Ye és Post [2019], illetve korábban Logan et al. [1992], valamint Cleveland és McFarlane-Shore [1992] is boncolgatták már a szubjektív korérzékelés kérdését, rámutatva, hogy az emberek inkább egyes életesemények relációjában, mintsem a biológiai életkoruk alapján határozzák meg magukat idősként vagy fiatalként, és ennek megfelelően a biológiai kor önmagában nem szolgál magyarázó erővel az idősök pszichológiai jellemzőinek

(például önbecsülés, életkedv, étellel való elégedettség) varianciájára [Mirucka et al., 2016]. Habár az életkort hagyományosan egy olyan objektív mérőszámnak tekintjük, amely számos nagy horderejű, gazdasági alapú döntés – például munkavállalás, megtakarítások, hitelfelvétel – megbízható előrejelzőjeként szolgál [Cocco et al., 2005], a szubjektív kor-identitással foglalkozó tanulmányok [Montepare, 2009] kimutatták, hogy a valós kornál fiatalabb kor-identitás kedvezően befolyásolja a munka iránti elkötelezettséget és a megtakarítási hajlandóságot is [Ye–Post, 2019; Kunze et al., 2015]. Továbbá a szubjektív kor-identitás hatással van az egészségi állapotra [Westerhof et al., 2014], a halálózásra [Rippon–Stephoe, 2015] és a fogyasztói magatartásra is [Coughlin, 2017; Moschis–Mathur, 2006].

Az életminőség fogalmának pontos tartalmát, valamint annak optimális mérési módját illetően a mai napig nincs egyetértés a kutatók között [Costanza et al., 2007; Diener et al., 1999], az azonban nagy bizonyossággal elmondható, hogy a humán életminőség objektíven mérhető életfeltételekből (*objective well-being*), valamint azokkal kapcsolatban az egyén által meghatározott elégedettségéből, szubjektív megelégedésből (*subjective well-being*) tevődik össze [Sirgy et al., 2006]. Tehát korántsem biztos, hogy hasonló életfeltételekkel rendelkező egyének szubjektív életminőségének szintje is hasonlóan alakul. A szubjektív pillér tartalmának és mérésnek tekintetében szintén nincs konszenzus, *számos különböző modell létezik* [Oswald–Wu, 2010; Diener, 1994]. Míg a tudományos jóllét-kutatások hajnalán Wilson [1967] eredményei a boldog embert – egyéb tényezők mellett – egyértelműen fiatalnak feltételezték, addig mára már beigazolódott, hogy a jóllét és az életkor közötti kapcsolat korántsem ennyire egyértelmű és egyenes [Murinkó, 2007]. Számos kontextusban és területen végeztek ezzel kapcsolatos vizsgálatokat, amelyek egy része nem talált kapcsolatot [Veenhoven, 1996], más *részük* negatív [Koo et al., 2004], megint más részük viszont pozitív kapcsolatot mutatott ki [Horley–Lavery, 1995]. Számos olyan kutatási eredmény is napvilágot látott, amelyek U alakúnak [Blanchflower–Oswald, 2001], vagy éppen séggel fordított U alakúnak [Xing–Huang, 2014; Easterlin, 2006] *vélik a jóllét életkori mintázatát ábrázoló görbét. Több kutatási eredmény is alátámasztja azonban, hogy magyarországi viszonylatban a görbe fordított U alakot vesz fel* [Kiss, 2015; Murinkó, 2007], amely igen kedvezőtlen eredmény az idősök korcsoportjára nézve. Ennek mentén pedig – a küszöbön álló demográfiai átalakulást szem előtt tartva – *érdemes lehet további feltáró vizsgálatokat folytatni.*

Magától értetődő a kérdés tehát, hogy vajon milyen tényezők és hogyan befolyásolják az idősök életminőségét, illetve jóllétét. Ennek megválaszolása különösen összetett feladat, hiszen sem az általános, sem pedig a szubjektív *életminőség* tartalmára és mérésére vonatkozóan nincs egységes recept, ugyanakkor annyi bizonyos, hogy kimondottan az idősök korcsoportját vizsgálva egyes tényezők (mint például az *egészség, az aktivitás és a társadalmi kapcsolatok/beágyazottság*) jóval nagyobb súllyal esnek latba, mint a minden korcsoportra kiterjedő méréseknél [Walker, 2005]. Például az idősök körében a fiatalokénál jóval magasabb az egészség fontosságának megítélése az étellel való elégedettség szempontjából [Schneider et al., 2004]. A társas kapcsolatok hiánya, vagyis az abból eredő egyedüllét érzetének hosszú távú negatív hatásai az idősök körében más korcsoportoknál jóval intenzívebben jelentkeznek [Yang–Victor, 2015]. Bár egyes kutatók szerint [McCabe et al., 2010] nem tárható fel egyértelmű oksági kapcsolat az utazás és az abban részt vevő turisták jóllétének növekedése között, az utazók csupán egy szűkebb szegmensét, például az idősöket vizsgálva ez az összefüggés egyértelműen fennáll, sőt igen erősnek tűnik [Kim et al., 2015; Michalkó et al., 2008; Dann, 2002]. Valamint e korcsoport életminőségének javításában a – többnyire önkéntes alapon végzett – munka, mint aktivitás és az élethosszig tartó tanulás kiemelkedő szerepe is megerősítést nyert [Galiana–Haseltine, 2019; Walker, 2005].

Az idősök életminőségére vonatkozó szakirodalom áttekintése alapján összegzőként elmondható, hogy számukra – a teljes népesség korfüggetlen életminőségére vonatkozó felmérésekhez képest – kiemelt jelentősége van az *egészségi állapotnak*, az *autonómiának*, a *saját életük felett érzett kontrollnak* és a tágabb vagy szorosabb *kapcsolataiknak*. Az egészségi állapot tekintetében inkább a betegség hiánya kapott hangsúlyos szerepet, tehát nem kifejezetten az *egészséget* említik, mint az életük minőségét jobba tevő tényezőt, hanem a *betegség hiányát*. Számos ezzel foglalkozó kutatás is úgy fogalmaz, hogy az idősök az egészséget legfőképp olyan kontextusban emlegetik, aminek a hiánya a leginkább negatívan befolyásolja az életminőségüket [Fernández-Ballesteros, 2011; Farquhar, 1995; Bowling, 1995]. A családi, baráti vagy tágabb társadalmi kapcsolataik – az általános életminőség-modellekben felfedezhető kapcsolati értékdimenziótól eltérően – az egyedülét, izoláció ellensúlyozásában, valamint segítőhálóként játszanak számukra fontos szerepet. Tehát ezeket az életminőségüket pozitív irányba leginkább befolyásoló tényezőként említik. Az általános, korfüggetlen életminőség-modellektől eltérően az idősök esetén a *munka*, mint tényező igen kevés helyen szerepel, hiszen e kutatásokban jellemzően a munkaerőpiacról vizsgavonult vizsgálati alanyokról van szó. Ám érdekes megfigyelnünk, hogy annak a helyét átveszi az *aktivitás*, a *szabadidős tevékenység* és a *hobby*, mint az életminőség szempontjából fontos tényező. Emellett a nyugdíjaskorban végzett munka – bár explicit tényezőként meglehetősen kevés modellben szerepel – az e korosztály által is fontosnak ítélt *anyagi jólét* közvetett befolyásolásán keresztül is jelen lehet.

KUTATÁSMÓDSZERTAN

Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy a turizmus területén dolgozó hazai nyugdíjaskorú munkavállalók esetében milyen összefüggés van a munkájuk, illetve a szubjektív életminőségük, másnéven *jóllétük alakulása között*. Ahhoz, hogy mélységeibe menően megérthessük, mit jelent az időskorúak számára a munkavállalás, milyen gyakorlatokat rejt jelenleg, illetve milyen lehetőségeket tartogat e téren a hazai turizmusipar, a leginkább célravezető megközelítésnek – a mélyebb összefüggések feltárását és megértését célzó – kvalitatív módszertani eszköztár egy igen kedvelt módszerét, a mélyinterjú-t hívtuk segítségül. A *storytelling* iránti igény egyidős az emberiséggel [Barthes, 1975], az emberre tehát alapvetően történetmesélő lényként tekinthetünk [MacIntyre, 1981]. A mélyinterjú módszere ezért kiváltképp alkalmas arra, hogy közelebb kerüljünk az általunk feltárni kívánt jelenség megértéséhez. Adatgyűjtési módszereként a félig strukturált tematikus mélyinterjú-t alkalmaztuk, amelynek lényege a „*másik története iránti érdeklődés*”, ahol az „*egyének elbeszélései jelentik az értéket*” [Seidman, 2002:27]. Tudományos vizsgálódásunkat elsősorban az vezérelte, hogy közelről figyelhessük és érthessük meg, mit jelent a turizmusban végzett munka az idősök számára, illetve az hogyan alakítja a munkával összefüggő életminőségüket. Ahhoz, hogy választ kaphassunk ezekre a kérdésekre, elsőkézből kellett hallanunk a vizsgált csoport saját, jelenlegi munkájával kapcsolatos tapasztalatait és annak szubjektív értelmezését.

A 2017 márciusa óta folyamatosan zajló adatgyűjtés során az idősök közül kizárólag azokra fókuszáltunk, akik a hatályos magyar törvények szerint – életkoruk vagy munkaviszonyuk hossza alapján – nyugdíjasnak minősülnek. Tematikus, félig strukturált *mélyinterjúkat folytattunk* 19 olyan nyugdíjaskorúval, akik az esztergomi *Duna Múzeumban* (6 munkavállaló), a Pécsváradi Várban és a zengővárkonyi *Tojásmúzeumban* (6 munkavállaló), a budapesti *Belvárosi Plébániatemplomban* (6 munkavállaló), valamint a pilismaróti *Benkovics Vendégházban* (1 mun-

kavállaló) dolgoznak. A kutatásba bevont munkavállalók pozícióikat tekintve múzeum- és tere-
mőri, könyvtárosi, pénztárosi, karbantartói, valamint szállásadói feladatokat látnak el. Az inter-
júk 60-90 percet vettek igénybe, a megkérdezettek munkahelyén zajlottak és elsősorban arra
vonatkozó kérdéseket tartalmaztak, hogy mit jelent az időskorúak számára a munka, amelyet
végeznek, valamint hogyan érzik magukat a jelenlegi munkahelyükön, hogyan élik meg a rájuk
bízott feladataikat és hogyan végzik el azokat. A mélyinterjúk leiratai a tematikus elemzés *mód-
szertanával kerültek feldolgozásra*, az adatgyűjtés és elemzés lépéseit az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra: Az adatgyűjtés és -feldolgozás folyamata – mélyinterjúk

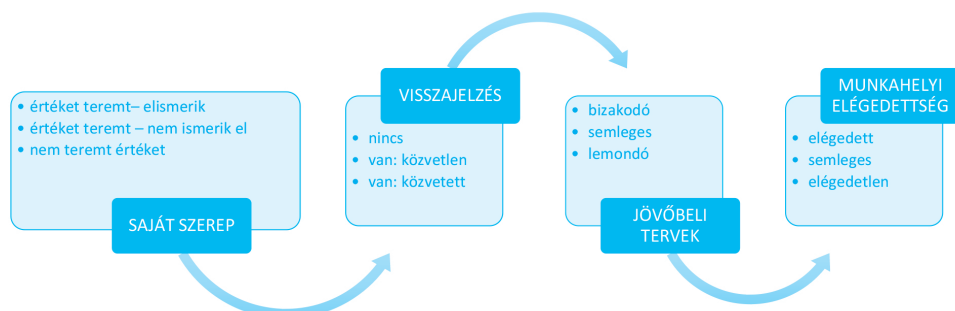

Forrás: saját szerkesztés

A szövegek tematikus elemzése során négy olyan fő téma (*key emerging themes*) körvonalazó-
dott, amelyeken belül különbségek mutatkoznak a megkérdezett nyugdíjaskorú munkavállalók
között. Ezt követően megvizsgáltuk az egyes résztvevők elmondásaiból kirajzolódó mintázatokat
és az egyéni különbségeket, illetve hasonlóságokat a többi munkavállalóval összevetve, amely
alapján megkíséreltük jól elkülönülő csoportokra osztani a történetek elbeszélőit.

A jelenleg kisszámú mintára való tekintettel, a személyiségi jogok védelme érdekében az
eredményeket részletező fejezetben a beszélgetésekből szó szerint vett idézetek mellett nem tűn-
tetjük fel az interjúalanyok neveit. A megkérdezettek által végzett munka típusa, illetve mun-
kakörüik viszont feltüntetésre került, hiszen az elemzés szempontjából – a személyes adatokkal
ellentétben – ezek a tényezők kiemelt jelentőséggel bírnak. Tehát a szó szerinti idézetek csupán a
megértést hivatottak segíteni, az egyes interjúalanyok beazonosíthatóságát az információ szenzi-
tivitására való tekintettel igyekeztünk elkerülni.

2. ábra: A négy kulcsfontosságú téma alapján kirajzolódó jellemzők, amelyek alapján különbségek
fedezhetők fel a megkérdezett, turizmusban dolgozó időskorú munkavállalók között

Forrás: saját szerkesztés

EREDMÉNYEK

A kutatásba bevont nyugdíjaskorú munkavállalók elbeszéléseinek tematikus elemzése alapján a *saját szerep*, a *munkával kapcsolatosan kapott visszajelzés*, a *munkahelyi elégedettség* és a *jövőbeli tervek* voltak azok a kulcsfontosságú témák, amelyek mentén jellegzetes különbségek mutatkoztak az egyes munkavállalók között (2. ábra). Ezt követően minden egyes résztvevő esetén megfigyeltük a rá jellemző mintázatot és annak hasonlóságait, illetve eltéréseit és azokat összevetettük a többi munkavállalóra jellemző mintázatokkal. A négy kulcsfontosságú témán belül elkülönülő jellemzőket a 2. ábra sorolja fel tételesen.

Ahhoz, hogy megvizsgálhassuk, mely munkavállalók nyilatkoznak hasonlóan és kik azok, akik megnyilvánulásai rendre eltérnek egymástól, az elbeszélésekből kirajzolódó egyéni mintázatokat minden munkavállaló esetében össze kellett vetnünk a többi megkérdezettel. Ez alapján az összevetés alapján az mondható el, hogy az egyes interjúalanyok

- a **tevékenységi körük** (tehát, hogy *szellemi* vagy *fizikai* munkát végeznek-e),
- a **látogatókkal való kapcsolatuk** (amely lehet *direkt* vagy *indirekt*),
- és az **általuk elsősorban végzett feladatok jellege** (amelyek vagy örökségbemutatással/tudásátadással kapcsolatosak vagy pedig főként *operatív* jellegűek)

alján négy, jól elkülönülő csoportba sorolhatók. A *négy csoport közül* azok számára jelenti a legnagyobb örömet a munkájuk, akik olyan szellemi tevékenységet végeznek, amely során direkt módon kapcsolatba kerülnek a látogatókkal, tőlük visszajelzést kapnak, illetve feladataik jellege elsősorban az örökségbemutatáshoz köthető (ilyenek például a múzeumi *tárlatvezetők*). Ők a leggyakrabban a „*jó nekem a tudat, hogy számítanak rám*”, „*annyira szeretem azt, hogy élvezik a történeteimet és együtt nevetünk*”, illetve „*tudom, hogy fontos a vendégeknek, hogy itt vagyok és mesélek nekik*” és az „*itt ki tudom élni magam*” típusú kijelentésekkel beszéltek a munkájukról és egyfajta hivatásnak tekintik azt. Akik a saját szerepük tekintetében ilyen kiemelkedően pozitívan nyilatkoztak, úgy érzik, hogy a munkájuk „*útravalót ad a látogatóknak*”, valamint, hogy amit ők nap mint nap megtesznek, azzal „*olyat adhatnak, amit a vendég máshol nem kapna meg*”. Ez a hozzáállás azt tükrözi, hogy ezek a munkavállalók a saját megítélésük szerint fontosnak érzik magukat, mert értéket teremtenek, amelyért meg is kapják az elismerést és ez elégedettséggel tölti el őket. Elégedettek az általuk elvégzett munkával, szeretik a munkahelyüket, mert jól érzik ott magukat és hivatásuknak tekintik a feladataik elvégzését, amellyel valami, magán a feladat elvégzésén túlmutató – általában saját maguk által meghatározott – céljuk van. Munkaköri leírásukban szereplő feladataikat nem csupán kötelességnek vagy elvégzendő munkának élik meg, hanem egyfajta teljesítendő *küldetés*ként fogták fel, amelynek sikere az ő személyüktől függ és ezért igyekeznek is minden tőlük telhetőt megtenni.

Azok, akik *bár döntően szellemi tevékenységeket végeznek, de vagy nem kerülnek közvetlen kapcsolatba a látogatókkal (mint például a könyvtáros), vagy pedig kizárólag operatív feladataik* kapcsán kell velük érintkezniük (például pénztáros vagy szállásadó), jellemzően érzelemmentesen, neutrálisan nyilatkoztak a munkájukkal és a feladataikkal kapcsolatban. Beszámolóik alapján róluk az mondható el, hogy a munkájuk nem kifejezetten okoz örömet számukra, de negatív élményeket sem társítanak hozzá. A beszélgetések során a „*legalább nem ülök otthon*” és az „*elvagyonok itt, úgyszincs mit csinálnom*” voltak a rájuk jellemző kijelentések.

A legkevésbé azok elégedettek és azok számára jelenti a legkevesebb örömet a munka, akik olyan pozícióban dolgoznak, ahol fizikai munkát kell végezniük és egyáltalán nem, vagy csak esetenként, véletlenszerűen kerülnek kapcsolatba az attrakciók látogatóival (például karbantartók), valamint visszajelzést sem kapnak az általuk elvégzett munkára. Ők jellemzően a „csak a pénzért csinálom”, illetve az „alig várom, hogy elteljen a nap” attitűdöt képviselték. Saját megélésük szerint mind közül ez a csoport érezte magát a leginkább „láthatatlannak” a munkahelyén és bár elmondásuk szerint tudatában vannak az általuk végzett munka értékének, a leginkább ők hiányolták a (pozitív) visszajelzést.

Több esetben megfigyelhető volt, hogy az interjúalanyok a feladatköről függetlenül maguk nevezték meg és emelték ki az örökségbemutatót és a tudásátadást, mint olyan tevékenységet, amelyet – akár a munkaköri leírásuktól teljesen függetlenül is – minél többet és minél intenzívebben végeznek, annál több örömet okoz nekik. Ezt támasztják alá az olyan megszólalások, mint a „nem kötelező nekem itt tárlatvezetést tartani, de nagyon szeretik, ha mesélek nekik valami” és a „láttam, hogy a múltkor lemaradt a csoporttól egy pár és én rögtön odamentem hozzájuk és elkezdtem nekik mesélni, nagyon örültek neki, pedig hát nekem nem ezzel kellene itt foglalkoznom”. Tehát ha adódik lehetőségük, akkor legtöbbször azok a nyugdíjaskorú munkavállalók is szívesen részt vesznek a látogatókhoz kötődő, örökségbemutatóval kapcsolatos feladatokban, akiknek eredetileg az adott helyszínen nem ez a feladata.

Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy az azonosított jellemzők nem tekinthetők feltétlenül objektív különbségeknek, mivel ezek az interjúalanyok saját, szubjektív percepcióin alapuló megállapítások, s mint ilyenek, nem az adott munkahely jellemzőit vagy a munkáltatók vezetési gyakorlatát, hanem kizárólag a megkérdezettek egyéni megélését tükrözik. A kutatásba bevont nyugdíjaskorú munkavállalók jólléte és a fent felsorolt jellemzők között tehát egyértelműen van kapcsolat, habár azt nem állítjuk, hogy e tényezők között ok-okozati összefüggés lenne kimutatható. Nem jelenthető ki egyértelműen tehát, hogy egyesek azért elégedettebbek a munkájukkal és érzik magukat értékesnek a pozíciójukban, mert olyan feladataik vannak, amely során tudásukat átadhatják a velük közvetlen kapcsolatba kerülő látogatóknak, hiszen lehet, hogy ennek éppen a fordítottja igaz.

KONKLÚZIÓ ÉS ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásunk alapján tehát egyértelmű összefüggés mutatkozik a turizmusban dolgozó nyugdíjaskorú munkavállalók jólléte és az általuk végzett munka között abban az esetben, ha a rájuk bízott feladat jellege örökségbemutatóval, illetve tudásátadással kapcsolatos és munkájuk során közvetlen kapcsolatba kerülnek a látogatókkal.

A társadalom elöregedésének folyamata napjainkra testközelbe hozta az egyre növekvő idősréteg (vissza)foglalkoztatásának kérdését a nyugdíjrendszerre nehezedő terhek okán, valamint a társadalmi integrációjuk problematikája kapcsán. Hároméves kutatási projektünk eredményei arra engednek következtetni, hogy a turizmushoz kötődő munkahelyeken dolgozó időskorú munkavállalók képességei, tapasztalatai és készségei különösen alkalmassá teszik őket az örökségbemutatóhoz kötődő és tudásátadással összefüggő feladatok elvégzésére, amelyet akár az őket alkalmazó turisztikai szolgáltatóknak is tanácsos lehet figyelembe venni a munkaerő-tervezés és a feladatok allokálása kapcsán.

A kutatás következő fázisában további mélyinterjúk lefolytatását tervezzük más, a turizmus-hoz szintén a kínálati oldal felől kötődő, nyugdíjaskorú érintettekkel az eddigi eredményeink

finomhangolása céljából, valamint az egyes szolgáltatók vendégkönyvbejegyzéseinek elemzését is megkezdtük, amelyek igen tanulságos visszajelzésként szolgálhatnak az eddigi – kizárólag szolgáltatói oldalról megközelített – vizsgálódásaink tükréért. Az említett szolgáltatók vendégkönyveinek feldolgozása jelenleg is folyamatban van, a keresleti oldal visszajelzéseinek eredményeit egy későbbi publikációban tesszük közzé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barthes, R. (1975): „An introduction to the structural analysis of narrative” *New Literary History*. 6 (2): 237–272.
- Betts Adams, K. – Leibbrandt, S. – Moon, H. (2011): “A critical review of the literature on social and leisure activity and wellbeing in later life” *Ageing & Society*. 31: 683–712.
- Blanchflower, D. – Oswald, A. J. (2001): “Well-Being over Time in Britain and the USA” *Warwick Economic Research Paper Series*. No. 616.
- Bloom, D. E. – Canning, D. – Fink, G. (2008): *Population Ageing and Economic Growth*. Program on the Global Demography of Aging Working Paper Series, USA, Cambridge, 2008 április.7.
- Bowling, A. (1995): “The most important things in life. Comparisons between older and younger population age groups by gender” *International Journal of Health Sciences*. 6: 169–175.
- Brownell, P. – Kelly, J. J. (szerk.) (2013): *Ageism and Mistreatment of Older Workers – Current Reality, Future Solutions*. Springer Publishing, New York
- Cleveland, J. N. – McFarlane-Shore, L. (1992): “Self- and Supervisory Perspectives on Age and Work Attitudes and Performance” *Journal of Applied Psychology*. 77 (4): 469–484.
- Cocco, J. F. – Gomes, F. J. – Maenhout, P. J. (2005): “Consumption and portfolio choice over the life cycle” *The Review of Financial Studies*. 18: 491–533.
- Costanza, R. – Fisher, B. – Ali, S. – Beer, C. – Bond, L. – Boumans, R. – Danigelis, N. L. – Dickinson, J. – Elliott, C. – Farley, J. – Gayer, D. E. – Macdonald Glenn, L. – Hudspeth, T. – Mahoney, D. – McCahill, L. – Mcintosh, B. – Reed, B. – Rizve, S. A. T. – Rizzo, D. M. – Simpatico, T. – Snapp, R. (2007): “Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being” *Ecological Economics*. 6 (1): 267–276.
- Coughlin, J. F. (2017): *The Longevity Economy: Unlocking the World’s Fastest-Growing, Most Misunderstood Market*. Hachette Book Group, New York
- Dann, G. M. S. (2002): “Senior Tourism and Quality of Life” *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*. 9 (1-2): 5–19.
- Diehl, M. – Wahl, H. W. – Barrett, A. E. – Brothers, A. F. – Miche, M. – Montepare, J. M. – Westerhof, G. J. – Wurm, S. (2014): “Awareness of aging: theoretical considerations on an emerging concept” *Developmental Review*. 34 (2): 93–113.
- Diener, E. – Suh, E. M. – Lucas, R. E. – Smith, H. L. (1999): “Subjective Well-being: Three Decades of Progress” *Psychological Bulletin*. 125 (2): 276–302.
- Diener, E. (1994): “Assessing Subjective Well-Being: Progress and Opportunities” *Social Indicators Research*. 31: 130–157.
- Easterlin, R. E. (2006): “Life Cycle Happiness and its Sources: Intersections of Psychology, Economics and Demography” *Journal of Economic Psychology*. 27: 463–482.
- Ekerdt, D. J. (2009): “Population Retirement Patterns” in: Uhlenberg, P. (szerk.): *International Handbook of Population Aging*, Springer, New York. pp. 771–492.

- Farquhar, M. (1995): "Elderly People's Definitions of Quality of Life" *Social Sciences & Medicine*. 41 (10): 1439–1446.
- Fernández-Ballesteros, R. (2011): "Quality of Life in Old Age: Problematic Issues" *Applied Research of Quality of Life*. 6: 21–40.
- Galiana, J. – Haseltine, W. A. (2019): *Aging Well – Solutions to the Most Pressing Global Challenges of Aging*. Palgrave Macmillan, Singapore
- Goldman, D. – Chen, C. – Zissimopoulos, J. – Rowe, J. W. – Research Network on Aging Society (2017): "Measuring how countries adapt to societal aging" *Proceedings of the National Academy of Sciences*. 115 (3): 435–437.
- Gullette, M. M. (2003): "From lifestory telling to age autobiography" *Journal of Aging Studies*. 17: 101–111.
- Gutheil, I. A. (szerk.) 1994: *Work with Older People: Challenges and Opportunities*. Fordham University Press, New York
- HelpAge International [HelpAge] (2015): *Global Age Watch Index 2015 – Insight Report*. London, UK.
- Hofäcker, D. (2010): *Older Workers in a Globalizing World – An International Comparison of Retirement and Late-Career Patterns in Western Industrialized Countries*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Horley, J. – Lavery, J. J. (1995): "Subjective well-being and age" *Social Indicators Research*. 34 (2): 275–282.
- Kim, H. – Woo, E. – Uysal, M. (2015): "Tourism experience and quality of life among elderly tourists" *Tourism Management*. 46: 465–476.
- Kiss, K. (2015): *A szubjektív életminőség sajátosságai a Balkánon és Törökországban*. Doktori értekezés. Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola. Gödöllő.
- Klimczuk, A. (2015): *Economic Foundations for Creative Ageing Policy – Context and Considerations. Volume I*. Palgrave MacMillan, New York
- Koo, J. – Rie, J. – Park, K. (2004): "Age and gender differences in affect and subjective well-being" *Geriatrics and Gerontology International*. 4 (1): 268–270.
- Kolos, K. – Kenesei, Zs. – Kiss, K. – Kovács, E. – Michalkó, G. – Pinke-Sziva, I. (2019): "What do young people think of the elderly? – The role of ageism in the attitudes and willingness to interact with the elderly" in: *AgeTalks Communicating Ages in the Communication Age Konferencia absztraktkötet*, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2019. május 9.
- Központi Statisztikai Hivatal [KSH] (2004): *Időskorúak Magyarországon*. Budapest.
- Kunze, F. – Raes, A. M. – Bruch, H. (2015): „It matters how old you feel: antecedents and performance consequences of average relative subjective age in organizations” *Journal of Applied Psychology*. 100: 1511–1526.
- Logan, J. R. – Ward, R. – Spitze, G. (1992): "As old as you feel: Age Identity in Middle and Later Life" *Social Forces*. 71 (2): 451–467.
- MacIntyre, A. (1981): *After Virtue: An Essay in Moral Theory*. Paris: University of Notre Dame Press.
- McCabe, S. – Joldersma, T. – Li, C. (2010): "Understanding the benefits of social tourism: Linking participation to subjective well-being and quality of life" *International Journal of Tourism Research*. 12: 761–773.
- Michalkó, G. – Kiss, K. – Kovács, B. (2008): "A szürke párdúc útra kel: Az időskorúak utazásainak

- szerepe szubjektív jóllétük tükrében” in: Grábics, Á. (szerk.): *Aktív időskor*. Központi Statisztikai Hivatal – Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest
- Mirucka, B. – Bielecka, U. – Kisielewska, M. (2016): “Positive orientation, self-esteem, and satisfaction with life in the context of subjective age in older adults” *Personality and Individual Differences*, (99): 206–210.
- Montepare, J. M. (2009): „Subjective age: Toward a guiding lifespan framework” *International Journal of Behavioral Development*, 33: 42–46.
- Moschis, G. P. – Mathur, A. (2006): „Older consumer responses to marketing stimuli: The power of subjective age” *Journal of Advertising Research*. 46: 339–346.
- Moseley, J. L. – Dessinger, J. C. (2007): *Training Older Workers and Learners – Maximizing the Performance of an Aging Workforce*. Pfeiffer, San Francisco
- Murinkó, L. (2007): “Életkor és szubjektív életminőség,” in: Utasi, Á. (szerk.): *Az életminőség feltételei*, MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok, 11 (1): 47–71.
- Oswald, A. J. – Wu, S. (2010): “Objective Confirmation of Subjective Measures of Human Well-Being: Evidence from the U.S.A” *Science*. 327: 576–579.
- Palmore, E. B. (1999): *Ageism – Negative and Positive*. Springer Publishing, New York
- Rippon, I. – Steptoe, A. (2015): “Feeling old vs being old: associations between self-perceived age and mortality” *JAMA Internal Medicine*. 175 (2): 307–309.
- Schneider, G. – Driesch, G. – Kruse, A. – Wachter, M. – Nehen, H-G. – Neuft, G. (2004): “What influences self-perception of health in the elderly? The role of objective health condition, subjective well-being and sense of coherence” *Archives of Gerontology and Geriatrics*. 39 (3): 227–237.
- Seidman, I. (2002): *Interviewing as Qualitative Research – A guide for researchers in education and the social sciences*. Teachers College Press, New York
- Sirgy, J. M. – Michalos, A. – Ferriss, A. L. – Easterlin, R. A. – Patrick, D. – Pavot, W. (2006): “The Quality-of-Life (QoL) Research Movement: Past, Present, and Future” *Social Indicators Research*. 76: 343–466.
- Tanner, D. – Harris, J. (2007): *Working with Older People*. Routledge Publishing & Community Care, New York
- Turner, J. A. (2011): *Facing Up to Longevity Issues Affecting Social Security, Pensions, and Older Workers*. W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo, Michigan
- Uhlenberg, P. (szerk.) (2009): *International Handbook of Population Aging*. Springer, New York
- United Nations [UN] (2017): *World Population Ageing Highlights*. New York, USA.
- United Nations Economic Commission for Europe [UNECE] (2019): *Active Ageing Index 2018 – Analytical Report*. Brussels, Belgium.
- Veenhoven, R. (1996): “The Study of Life Satisfaction” in: W. E. Saris – R. Veenhoven – A. C. Scherpenzeel – B. Bunting (eds.): *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*. Eötvös University Press, Budapest
- Walker, A (szerk.) (2005): *Growing Older – Understanding Quality of Life in Old Age*. Open University Press, Poland
- Westerhof, G. J. – Miche, M. – Brothers, A. F. – Barrett, A. E. – Dielh, M. – Montepare, J. M. – Wahl, H. W. – Wurm, S. (2014): “The influence of subjective aging on health and longevity: a meta-analysis of longitudinal data” *Psychology and Aging*. 29: 793–802.
- Wilson, W. (1967): “Correlates of Avowed Happiness” *Psychological Bulletin*. 67: 294–306.

- Xin, Z. – Huang, L. (2014): “The Relationship Between Age and Subjective Well-Being: Evidence from Five Capital Cities in Mainland China” *Social Indicators Research*, 117: 743–756.
- Yang, K. – Victor, C. (2011): “Age and loneliness in 25 European nations” *Ageing & Society*. 31 (8): 1368–1388.
- Ye, Z. – Post, T. (2019): “What age do you feel? – Subjective age identity and economic behaviours” *Journal of Economic Behavior and Organization*. 34 (2): 5–24.